

The Role of Parents in Raising Children According to Religious Teachings and Islamic Lifestyle

ARTICLE INFO

Article Type

Research Article

Authors

Nasrin Tavakoli^{1*}

How to cite this article

Nasrin Tavakoli, The Role of Parents in Raising Children According to Religious Teachings and Islamic Lifestyle, *Journal of Islamic Life Style Centered on Health*, 2022:5(4): 778-785.

1. Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: tavakolinasrin47@gmail.com

Article History

Received: 2021/12/04

Accepted: 2022/02/27

ABSTRACT

Purpose: The purpose of this research is to answer the question: "What teachings does Islam have about raising children that should be applied by parents in order to raise a spiritually and psychologically healthy generation?"

Materials and Methods: This research has investigated Quranic verses and Islamic traditions and their interpretations with a descriptive-analytical approach and with a library method.

Findings: Although Islam pays attention to various environmental factors in the field of raising children, such as the role of friends and even the rulers of the society, but the greatest contribution in this field is directed to the parents and for them, for each stage of the development and growth of children, i.e. embryonic and newborn stages, childhood, adolescence and youth have provided specific educational guidelines and also identified the most important factors affecting the education of children, some of the most important of which have been investigated in this research.

Conclusion: The educational teachings of Islam in the field of child rearing, which have been discussed in this research, are an important part of the Islamic lifestyle that should be used by parents continuously and become an important part of the lifestyle that can be continued in Children should make an impact so that spiritually and psychologically, a righteous, healthy and successful generation will be brought up.

Keywords: Children Training, Islamic Lifestyle, Islamic Teachings, Parenting, Parents, Righteous Generation.

نقش والدین در تربیت فرزندان منطبق بر آموزه‌های

دینی و سبک زندگی اسلامی

نسرین توکلی*

استادیار، گروه الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش پاسخ دادن به این سوال است که: "اسلام چه آموزه‌هایی درباره تربیت فرزندان دارد که باید توسط والدین بکار گرفته شوند تا از نظر معنوی و روانی نسلی سالم و صالح پرورش یابند؟"

مواد و روش‌ها: این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با روش کتابخانه‌ای به بررسی آیات قرآنی و روایات اسلامی و تفاسیر آنها پرداخته است.

یافته‌ها: اگرچه اسلام در حوزه تربیت فرزندان به عوامل گوناگون محیطی مانند نقش دوستان و حتی حاکمان جامعه توجه دارد اما بیشترین سهم در این حوزه را متوجه والدین دانسته و برای ایشان برای هر مرحله از مراحل تکوین و رشد کودکان یعنی مراحل جنینی و نوزادی، کودکی، نوجوانی و جوانی دستورالعمل‌های تربیتی خاصی را ارائه داده و همچنین مهمترین عوامل تاثیر گذار بر تربیت فرزندان را مشخص نموده است که در این پژوهش برخی از مهمترین آنها مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری: تعالیم تربیتی اسلام در حوزه فرزند پروری که در این پژوهش به آنها پرداخته شده است بخش مهمی از سبک زندگی اسلامی می‌باشند که باید توسط والدین به صورت پیوسته بکار گرفته شوند و به عنوان بخش مهمی از سبک زندگی درآیند تا در اثر استمرار در فرزندان اثر بگذارند تا از نظر معنوی و روانی، نسلی صالح، سالم و موفق پرورش یابد.

کلید واژه‌ها: آموزه‌های اسلامی، تربیت، سبک زندگی اسلامی، فرزند پروری، نسل صالح، والدین.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۸

* نویسنده مسئول: tavakolinasrin47@gmail.com

مقدمه

مهمترین نقش دین اسلام، تربیت انسان می‌باشد. رشد و بالندگی جامعه محتاج وجود افرادی است که دارای شخصیتی سالم و صالح بوده و به فضایل اخلاقی و معنوی آراسته باشند. چنین افرادی با داشتن روان سالم و تفکر صحیح، توانایی انجام اعمال درست را خواهند داشت. تنها چنین افرادی می‌توانند بر اساس تربیت درست خود موجب شکوفایی جامعه در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، سیاسی و... مبتنی بر تعالیم الهی شوند. مسلماً برای داشتن جامعه‌ای سالم و دین محور و افزایش تعداد چنین افرادی باید به موضوع فرزند پروری و تربیت فرزندان توجه ویژه داشت. آنچه مسلم است بخش مهمی از سبک زندگی اسلامی معطوف به امور خانواده و تربیت نسلی با ایمان و متدین است. دین اسلام با عنایت خاص به این امر، آموزه‌های وسیعی در ارتباط با ایجاد، رشد و تربیت فرزندان داشته و با ارائه دستورات و برنامه‌های گوناگون هدفمند برای والدین، مسیری مشخص و تضمین شده برای داشتن نسل صالح معرفی می‌نماید. این برنامه‌ها و دستورالعمل‌ها شامل مراحل قبل از ایجاد جنین تا مراحل جنینی و نوزادی، کودکی، نوجوانی و جوانی می‌باشند. این پژوهش ضمن پرداختن به تعریف "تربیت" با تکیه بر بررسی برخی آیات قرآنی و روایات معصومین علیهم السلام از یک سو در پی مشخص کردن برخی از این دستورالعمل‌های کاربردی می‌باشد و از سوی دیگر به این امر توجه دارد که این تعالیم باید در والدین به صورت رفتاری دائمی بوده و جزء مهمی از سبک زندگی آنان شوند تا تاثیرگذاری لازم را در فرزندان داشته باشند.

تربیت:

با بررسی آثار مربوط به تعلیم و تربیت متوجه می‌شویم که در آنها تعاریف متفاوتی برای تربیت ذکر شده (۱) است. بعضی گفته‌اند: "مبنای تربیت یعنی زمینه‌های رشد و بلوغ را فراهم ساختن، و به آگاهی لازم در جهت خودشناسی برای نیل به خدانشناسی مسلح گردیدن" (۲) برای رسیدن به تعریف دقیق باید مشخص شود چه اصولی در تعریف گنجانده شود. جولز سیمون، در خصوص تربیت گفته: "تربیت طریقه‌ای است که عقل به وسیله آن، عقل دیگر و قلب، قلب دیگر می‌شود." (۳) کرشن اشتاینر از تربیت، فرایندی را در نظر دارد که در طی آن مربی، مرتبی را به گونه‌ای از زندگی رهنمون می‌کند که با ضرورت فطرت او سازگار باشد و بر ارزش‌های معنوی استوار شود. (۴) تربیت عملی اختیاری است و باید با آگاهی انجام شود. تربیت می‌تواند دو طرفه باشد و بر اساس این همواره به زور از خارج بر فرد تحمیل نمی‌شود و فرد آن را می‌جوید و می‌طلبد. (۵) تربیت، هدفمند و نظام‌مند است و هدفمند بودن هم امری ارزشمند و مورد پسند و تایید عقل و وحی (۶) است. هدف به فعالیت‌های انسان جهت و وحدت می‌بخشد. هدف داشتن به معنای انجام فعلیتی است که به طور منظم و متوالی تا نیل به غایت مطلوب ادامه دارد. اما اهداف متفاوت در جامعه منجر به تضاد اهداف در تربیت نمی‌شود. چون اهداف متنوع به نوعی با هم در ارتباط می‌باشند. در واقع، تربیت هر عملی است که دارای اثر سازنده بر روی جسم، روح، شخصیت و یا شایستگی مادی و معنوی فرد باشد. (۷) همچنین گفته شده: "تربیت عبارت است از رفع موانع و

صالح و شایسته گردان، همانا من به سوی تو بازگشته و از تسلیم شدگانم.

از این آیه چنین استنباط می‌شود که: تشکر فرزند از نعمت‌هایی که خداوند به والدین او داده، وظیفه و نوعی احسان به والدین است. فرزند و نسل صالح، افتخاری برای والدین است و بهترین دعا آن است که انسان، هم به والدین و هم به فرزندان توجّه داشته باشد. در برابر ناسپاسی‌هایی که نسبت به خدا و والدین داشته‌ایم، توبه و جبران کنیم. تسلیم فرمان خدا، زیستن و مسلمان مردن، دعای پاکان و صالحان است. (۱۲) کاملاً واضح است که صرفاً داشتن فرزند، فضیلت محسوب نمی‌شود. پیامبر اسلام (ص) فرمود: "الْوَلَدُ الصَّالِحُ رِيحَانَةٌ مِنْ رِيحَانِ الْجَنَّةِ" فرزند صالح، گلی از گل‌های بهشت است. (۱۳) این حدیث هشدار می‌دهد برای والدین که هدف آنان از فرزندآوری باید تربیت نسل صالح باشد. که این امر ممکن نمی‌شود مگر به کمک تربیت فرزند بر اساس تعالیم دینی.

تربیت فرزندان توسط والدین از دیدگاه اسلام:

از دیدگاه اسلام والدین مهمترین نقش و وظیفه را در رشد و تربیت کودک بر عهده دارند. روشن است که خانواده، فرهنگ حاکم بر جامعه، رسانه‌ها و نهاد آموزش و پرورش هر یک به نوعی در ساختن ویژگی‌های شخصیت فرد سهیم هستند، ولی تاثیر خانواده بر شخصیت افراد از امتیاز خاصی برخوردار است. (۱۴) مساله اجتماعی شدن و فرهنگ پذیری هم، بدون توجه به پرورش اساسی فرد در خانواده و انتقال فرهنگ جامعه به اعضا و به طور کلی روابط متقابل فرهنگ و شخصیت، جز با ملاحظه ویژگی‌ها و آثار خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی امکان پذیر نیست. (۱۵) در واقع فرزندان از نظر شخصیت اجتماعی و هویت فرهنگی، یکسان تربیت نمی‌شوند و نگرش‌ها، تصورات و رفتار خانواده بیشترین تاثیر را بر رفتار اجتماعی و هویت فرهنگی و اجتماعی فرزندان دارد. (۱۶) اما در خانواده‌هایی که والدین به ارزش‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی پایبندی بیشتری دارند، پای بندی فرزندان آنها به این امور از فرزندان سایر خانواده‌ها می‌باشد. مسلماً شخصیت کودک به طور مستقیم تحت تاثیر رفتارهای واقعی والدین و در جریان تعامل با آنها شکل می‌گیرد. اسلام در این مورد حقوق خاصی را برای کودکان قائل است. امام سجاد (علیه السلام) در ضمن توضیح حقوق فرزند بر والدین می‌فرماید: با فرزندت آنچنان رفتار کن که اثر نیکوی تربیت تو، مایه زیبایی و جمال اجتماعی او شود. یا اینکه او را آنچنان تربیت کن که بتواند در کارهای مختلف زندگی با عزت و آبرومندی زندگی کند و مایه زیبایی و جمال تو باشد. (۱۷) دین اسلام برای دوره جنینی و قبل از تولد و برای سراسر دوره کودکی، نوجوانی و جوانی فرزندان، برنامه‌های خاص و سفارش‌های تربیتی بسیاری را ارائه داده است. امام رضا (علیه السلام) می‌فرماید: فرزند خود را به بهترین اسم و کنیه نامگذاری کن. (۱۸) پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: به کودکان خود احترام بگذارید و با آداب و روش پسندیده با آنها رفتار کنید. (۱۹) همچنین پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: به کودکان خود محبت کنید و نسبت به آنها مهربان باشید و هنگامی که به آنها وعده دادید به وعده خویش عمل کنید. (۲۰) با این همه، اسلام در عین حال که به عامل خانواده بسیار

ایجاد مقتضیات برای آن که استعدادهای انسان در جهت کمال مطلق شکوفا شود. (۸) در دیدگاه‌های غیر اسلامی "غلبه بر نیروهای طبیعی"، "ابداع نیازها و مصالح شخصی"، "رشد منش"، "هجرت معنوی به فراسوی طبیعت"، "صیانت ذات" (۹) تأکید شده است. هنگامی که به دیدگاه اسلام مراجعه می‌کنیم، غایاتی چون "عدالت"، "تقوا"، "قرب الی الله"، "طاعت و بندگی"، "تعاون"، "حیات طیبه"، "عمل صالح"، "انسان کامل"، و... به عنوان هدف تربیت معرفی می‌شوند.

تربیت دینی معمولاً از ایام طفولیت آغاز می‌شود "تحقیقات در ایالات متحده نشان می‌دهد با اینکه جدایی دین از سیاست (سکولار- لائیک) آئین و فلسفه زندگی قرار گرفته است، نود درصد مردم از چهارسالگی یا بیشتر موفق به کسب تربیت دینی می‌شوند." (۱۰) امروزه در اغلب کشورهای مسلمان، بیشتر کودکان از آغاز زندگی تعلیمی، در فضای تربیت دینی قرار می‌گیرند و به طور رسمی و غیررسمی آموزش می‌بینند اما آثار تربیت دینی آنها غالباً رضایت بخش نیست البته عامل ناموفق بودن تربیت دینی را باید در چند عامل جست و جو کرد که از جمله آنها، فهم نادرست از دین و عمل نکردن به فرمان‌های دینی یا معرفی کردن نادرست دین و تعالیم آن است.

قرآن، خانواده و فرزندان:

خانواده نهادی بسیار مهم و شاید بتوان گفت مهمترین نهاد اجتماعی است. علت این امر آن است که کودک بزرگترین و بیشترین تجربه را از پدر و مادر خود فرا می‌گیرد و در کوتاه‌ترین مدت بیشترین تجربیات را می‌آموزد. (۱۱) و غالباً باقی عمر را بر مبنای همین تجربیات و تعالیم کودکی خود یا حداقل متاثر از آن سپری می‌کند. طبق آموزه‌های دینی از جمله مهمترین اموری که زوجین پس از ازدواج باید به آن توجّه کنند، این است که فرزند خود را با عنایت به شیوه مطلوب تربیت دینی، به صورت انسانی صالح و شایسته پرورش دهند. خداوند در قرآن کریم آیات زیادی درباره اهمیت خانواده و موضوع تربیت فرزندان دارد از جمله آیات زیر: "وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرْقَةً أَغْنَيْنَا وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا" و کسانی‌اند که می‌گویند: پروردگارا به ما از ناحیه‌ی همسران و فرزندانمان مایه‌ی روشنی چشم عطا کن و ما را پیشوای پرهیزگاران قرار ده. (فرقان/۷۴) از آیه می‌توان استنباط نمود که: داشتن همسر و فرزندان صالح بخششی از جانب خداوند است. انسان در برابر همسر و فرزند و نسل خود متعهد است و باید برای عاقبت نیکوی آنها تلاش و دعا کند. در تربیت علاوه بر علم و تلاش باید از خدا نیز کمک خواست. فرزند صالح، نور چشم است و تشکیل خانواده و داشتن همسر و فرزند و دعا برای بدست آوردن آنها، مورد توجّه اسلام است. همچنین خداوند می‌فرماید: "... قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُثَبُّتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ" (احقاف/۱۵) (انسان) گویند: پروردگارا! مرا توفیق ده تا نعمتی را که بر من و بر پدر و مادر من لطف کردی، شکرگزاری کنم و عمل شایسته‌ای انجام دهم که تو آن را پسندی و فرزندانم را برای من

کودک بیش از هرکس با مادر تماس دارد و مفاهیم دینی و اعتقادی را از او می‌گیرد؛ در رفتار، او را نمونه و شاهد خود قرار می‌دهد؛ بر این اساس پرورش دینی و اعتقادی فرزند از وظایف اولیه مادر است. این باید قبل از تولد یعنی در دوران بارداری شروع شود و مادر گوش جنین خود را با کلمات مذهبی آشنا سازد در چنین صورتی است که این خاطره‌ها فراموش نمی‌شود و برای همیشه جاویدان می‌ماند. مادر باید مفاهیم اعتقادی را در دل فرزندش قرار داده و رفتارهای او را بر اساس سنت الهی جهت دهد. (۲۴)

مادر باتقوا، زبانش را تحت کنترل دارد. چشم و گوش خود را مراقب است، مرتکب گناه نمی‌شود، معده‌اش در اختیار و کنترل اوست، هر غذای شبهه ناک را در آن نمی‌ریزد، او چشم خود را در کنترل دارد و همه اینها در شیر موثر بوده و به بچه منتقل شده و در تربیت دینی فرزند نقش اساسی دارد اگر بچه شیر می‌خورد که دارای آلودگی معنوی است را بخورد مسموم می‌شود چنانچه وقتی دارای آلودگی‌های ظاهری باشد مسموم می‌شود، اگر مادر بی تقوا باشد بچه مسموم می‌شود؛ بنابراین این شرط اول تقوا، رابطه با خداست. (۲۵)

۲- دوره کودکی: شخصیت هر فرد مجموعه‌ای از صفات، عقاید، عادات و افکار او است که چون با هم ترکیب شوند وحدتی خاص به وجود می‌آورند. شکل‌گیری شخصیت، حاصل تربیت وی در مراحل قبل و بعد از تولد است. و این بدین معناست که پایه‌های اصلی شخصیت او در محیط خانواده و متأثر از عملکرد والدین بنا نهاده می‌شود. شخصیت کودک به طور مستقیم تحت تأثیر رفتارهای واقعی والدین و در جریان تعامل با آنها شکل می‌گیرد و رشد سالم شخصیت و موفقیت در زمینه‌های متعدد زندگی، متأثر از الگوهای ارتباطی حاکم بر محیط خانواده است. تربیت کودک مستلزم برنامه‌های ویژه‌ای است و اسلام نیز به این منظور برنامه‌ریزی و به کار بردن روش‌های خاص تربیتی را ضروری می‌داند و معتقد است رفتار با کودکان با برخورد نسبت به بزرگسالان متفاوت است. حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: کسی که فرزندی دارد، (در راه تربیت او) کودکی کند (و خود را با او همسطح سازد) (۱۹) از سوی دیگر، اسلام سفارش می‌کند که والدین موظفند در تربیت فرزندان خود به مقتضیات زمان خود نیز توجه داشته باشند و در تربیت آنها، شرایط و اقتضای محیط رانیز در نظر بگیرند تا کودکان بتوانند با مردم اجتماع و زمانه خود، به نحو شایسته‌ای زندگی کنند. علی (علیه السلام) می‌فرماید: آداب و رسوم زمان خود را با فشار و زور به فرزندان خویش تحمیل نکنید؛ زیرا آنان برای زمانی غیر از زمان شما آفریده شده‌اند. (۲۶) امام صادق (علیه السلام) در مورد چگونگی تربیت راه کارهای عملی ارائه کرده و شیوه تربیت دینی را به والدین آموخته است. در مورد حق خردسال و چگونگی تربیت او فرمودند: حق کودک مهر ورزیدن به او، پرورش و تعلیم او، گذشت و پوشاندن خطاهایش، مدارا کردن و کمک کردن به اوست، مخفی کردن اشتباهات کودکانه اش موجب توبه و پشیمانی او می‌شود و مدارا کردن و تحریک نکردن او کوتاه ترین راه برای رشد و پرورش اوست. (۲۷)

۳- دوره نوجوانی: در نگرش اسلامی، دوره نوجوانی با بلوغ جنسی آغاز می‌شود و فرد موقعی بالغ است که، به تعبیر قرآن، به حد نکاح و ازدواج و رشد برسد. دو آیه در قرآن کریم در این زمینه آمده

اهمیت می‌دهد، تاثیر و اهمیت سایر عوامل انسانی را نیز در رشد و تربیت فراموش نکرده و در جای خود به اهمیت عوامل انسانی نظیر رهبران، دوستان و معلمان اشاره فرموده است. در این خصوص امیرالمؤمنین، حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: شباهت مردم به معلمان و رهبران جامعه، بیش از شباهت آنها به پدران خویش است. (۱۹)

تربیت فرزندان در دوران چهارگانه (جنینی و نوزادی، کودکی، نوجوانی و جوانی):

۱- دوره جنینی و نوزادی: بارداری دوره ویژه‌ای است و به فرموده پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) شقاوت و سعادت انسان در این دوره معین می‌شود. (۱۸) حلال بودن غذا پیش از هر امر دیگری باید مورد توجه باشد، که علت بسیاری از ناهنجاری‌ها، ظلم‌ها و تجاوزها، لقمه حرام معرفی شده است. اگر پدر و مادر از راه نامشروع (مثل دروغ، تقلب، کم‌فروشی، گران‌فروشی، غش در معامله، معاملات حرام و...) کسب درآمد کنند و نطفه فرزندان با مال حرام بسته شود، موجب شریک شدن شیطان در نطفه خواهند شد. "در دوره جنینی مادر بیشترین سهم تاثیر گذاری روی فرزند را دارا است؛ در خانواده‌هایی که شیوه زیستی طبیعی و مطابق با الگوها و سنت اسلامی دارند که بر اساس آن، شیر مادر بهترین غذای کودک و آغوش او، بهترین جایگاه برای تربیت و پرورش کودکان شناخته می‌شود. بر پایه همین نگرش، بارزترین و والاترین نقشی که در کلام و وحیانی قرآن برای زنان ترسیم شده و مورد ستایش قرار گرفته، نقش مادری و عهده‌داری تربیت فرزندان از سوی آنان است." (۲۱)

قرآن کریم به رنج و مشقت مادر اشاره کرده می‌فرماید: "حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَ وَضَعَتْهُ كُرْهًا وَ حَمَلُهُ وَ فَضَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا." (احقاف/۱۵) مادرش او را با تحمل رنج و زحمت باردار شد و با رنج و زحمت او را زایید و دوران بارداری و بازگرفتنش از شیر سی ماه است. آیه در ابتدا نیکی به والدین را سفارش می‌کند، آن گاه به دنبال این سفارش به ناراحتی‌هایی که مادر در دوران حاملگی، وضع حمل و شیردان تحمل می‌کند اشاره می‌نماید. (۲۲)

پیامبر اکرم (صلی الله و علیه و آله) در تبیین جایگاه مادر می‌فرماید: "بهشت زیر پای مادران است." مادری که می‌خواهد موجبات رشد و تعالی انسانی را عهده دار شود باید قبل از اینکه اقدام به فرزندان شدن کند، خود در جهات انسانی تربیت شود و خود سازی کند بدین معنی که زن بتواند به علم و معرفت و کمالات معنوی و اخلاق دست یابد تا از این طریق آمادگی این امر مهم را پیدا کند. محیط رحم مادر در جسم و روان جنین بسیار مؤثر است، از این رو در احادیث معصومین (علیه السلام) در انتخاب مکان برای نطفه سفارش شده است: الصادق (علیه السلام) قال: "تَزَوَّجُوا فِي الْحِجْرِ الصَّالِحِ فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسَّاسٌ" امام صادق (علیه السلام) فرمودند: از خاندان شایسته ازدواج کنید، چرا که نطفه واصلت، تأثیر پنهانی دارد (۲۳)

وظایف مهم تربیتی مادر از بدو حمل و بارداری شروع می‌شود؛ مسئولیت مادر در دوران بارداری، باری سنگین و وظایف و تکالیفی بس مهم را به عهده او نهاده است.

لا يعرف فضلها الا من فقدهما الشَّبَاب والعافیه" (۳۰) همچنین می-گویند اگر فرزند را در چهارده سال اول زندگی خوب تربیت کرده باشید در سالهای بعد دوست شما خواهد بود و گرنه با شما دشمنی خواهد کرد "ولدک ریحانک سبعاً و خادمک سبعاً ثم هو عدوک" او صدیقک" (۲۶) همچنین، جوانی را دوره از خود بیخودی و غرور دانسته و فرمودند: مستی چهارگونه است: مستی جوانی، مستی مال، مستی خواب و مستی سلطه "اصناف السكر اربعه: سکر الشَّبَاب و سکر المال و سکر التَّوَم و سکر الملک" (۳۱) امام علی (علیه السلام) قلب جوانان را به یک زمین خالی تشبیه می کند که هر چه در آن بکارند رشد می کند. آنگاه ایشان به فرزند جوان خود می-گویند: قبل از آنکه دلت سخت شود و تو را به افکار نادرست مشغول سازد به تربیت تو همت گماردم تا در سایه تفکر خود مسائلی را که پیش می آید حل کنی و از تجربه کردن دوباره چیزهایی که اهل تجربه قبل از تو انجام داده اند بی نیاز باشی "انما قلب الحدث كالارض الخاليه ما القى فيها من شيء قبلته فيادرتك بالادب قبل ان يقسو قلبك و يشتغل لبك لتستقبل بجد رايك من الامر قد كفاك اهل التجارب بغيبه و تجربته" (۳۲).

برخی از مهمترین عوامل تاثیر گذار در تربیت فرزندان در دوران نوجوانی و جوانی:

عوامل موثر در تربیت، عواملی اند که در شکل گیری شخصیت و حالت انسان و ساختار تربیتی او تاثیرات مستقیم یا غیرمستقیم دارند. برای یافتن راه و روش های تربیت و دریافت درست آنچه شاکله انسان را سامان می دهد باید عوامل موثر در تربیت و میزان تاثیرگذاری آن ها را بررسی کرد. که این عوامل از دیدگاه اسلام عبارتند از:

الف (عدم بیکاری: جوانان حتماً باید مشغول به کار باشند، چون بیکاری آنان را به انحراف می کشاند. حضرت علی (علیه السلام) فرموده اند: اگر شغل محل تلاش و زمینه فعالیت فرد است، بیکاری باعث تباهی و فساد می شود "ان یکن الشغل مجهد فائصال الفراغ مفسده" (۳۳) بیکاری، بخصوص در دوره نوجوانی و جوانی، پیامدهای بدی به دنبال دارد. امیرالمومنین علی (علیه السلام) فرموده اند: حالات و رفتارهای جاهلانه جوانی ناشی از بیکاری است "من الفراغ تكون الصبوه" (۳۴) جوانان نه تنها باید به کار مشغول باشند، بلکه باید از یکدیگر سبقت بگیرند و با هم به رقابت بپردازند. در قرآن کریم می خوانیم در انجام کارهای پسندیده از یکدیگر سبقت بگیرید "فاستبقوا الخیرات" (بقره/ ۱۴۸) منظور از امور خیر نه فقط مشاغل سالم، بلکه همچنین رقابت برای رشد بدنی و شکوفایی خود و رشد فکری و کمالات معنوی است. کار و رقابت باعث رفاه و پیشرفت جوانان می شود و از فقر، که مشکلات رفتاری زیادی را پیش می آورد، جلوگیری می کند. امام علی (علیه السلام) می فرمایند: فقر باعث نقصان دین، سراسیمگی عقل و بروز پرخاشگری می شود "فان الفقر منقصبه للدین، مدهشه للعقل و داعیه للمقت" (۳۵).

ب) عدم خشونت: بسیاری از والدین، از روی بی اطلاعی، رفتار خشن و سرزنش کننده در مقابل ندانم کاریها و خطاهای نوجوانان و جوانان از خود بروز می دهند و توجه ندارند که این کار درستی

است. در سوره نساء چنین آمده است: "و ابتلوا الیتامی حتی اذا بلغوا النکاح فان آنستم منهم رشداً فادفعوا الیهم اموالهم" (نساء/ ۶) از مفاد این آیه استنباط می شود که شرط استقلال اقتصادی-اجتماعی اولاً وصول به مرحله توانایی باروری، و ثانیاً دستیابی به رشد لازم برای اداره امور اجتماعی-اقتصادی خویش است. آیه دیگری از قرآن کریم، خروج از دوره کودکی و ورود به بلوغ را آغاز بزرگسالی به حساب می آورد: "ثم نخرجکم طفلاً ثم لتبلغوا اشدکم" (حج/ ۵) در سوره یوسف نیز مسائل مهمی از آنچه در مورد جوانان اتفاق می افتد و بویژه مساله رقابتها و حسادت فرزندان خانواده نسبت به یکدیگر و مساله تحریکات قوای شهوانی و نقش ایمان و اتکا به لطف الهی در حفظ عفت و پاکیزگی، به زیبایی بیان شده است. قرآن تاکید می کند که عفاف در مسائل جنسی، تا زمان ازدواج، امری ضروری است "ولیستعفف الذین لایجدون نکاحاً حتی یغنیهم الله من فضلہ" (نور/ ۲۳) آیه دیگری از همین سوره نیز حاکی از همین مساله است "قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم و یحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم" (نور، ۳۰) جوانی، دوره قدرت و نیرومندی است. در قرآن کریم آمده است که خداوند انسان را با ناتوانی آفریده است و سپس قدرت و توان جوانی را به او عطا کرده است "الله الذی خلقکم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوه" (روم/ ۵۴)

۴- دوره جوانی: جوانی، دوره قدرت و نیرومندی است. در قرآن کریم آمده است که خداوند انسان را با ناتوانی آفریده است و سپس قدرت و توان جوانی را به او عطا کرده است "الله الذی خلقکم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوه" (روم/ ۵۴) اساس تربیت جوانان هم در خانواده بوده و باید بر مبنای محبت و دوستی و احترام بین اعضای آن استوار باشد. همان طور که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: بزرگترها باید نسبت به کوچکترها مهربان باشند و کوچکترها احترام بزرگترها را نگه دارند. "فلیعطف کبیرکم علی صغیرکم و لیوقر صغیرکم کبیرکم" (۲۸) رفتار درست والدین و محیط خانواده موثرترین عامل در رشد و رفتار صحیح نوجوانان و جوانان است. پدر و مادری که نتوانند فرزندان خود را خوب ترتیب کنند بیش از همه خودشان دچار رنج و ناراحتی خواهند شد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: رحمت خداوند از آن پدر و مادری است که برای فرزند خود سرمشق نیکویی هستند. "رحم الله والدین اغانا و لدهما علی برهما" (۱۸) جوانان به محبت و احترام نیاز دارند و از برخورد خشن با آنان باید اجتناب کرد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) گفته اند: من شما را به نیکی کردن به جوانان سفارش آکید می کنم؛ زیرا قلب آنان انعطاف پذیرتر است، خداوند مرا برانگیخت تا از انحرافات و خطاها پرهیز دهم و پویندگان راه کمال و سعادت را بشارت دهم، جوانان با من هم عهد شدند ولی سالخوردگان مخالفت کردند چون گذشت زمان دل آنان را سخت کرده بود "او صیکم بالشبان خیراً فانهم ارق ائفده، ان الله بعثنی بشیراً و نذیراً فحالفنی الشبان و خالفنی الشيوخ، فطال علیهم الامد فقست قلوبهم" (۲۹) امام علی (علیه السلام) جوانی را بسیار پراهمیت دانسته و بهره گیری از آن را توصیه کرده اند. ایشان می گویند: دو چیز است که اهمیت بسیار دارد و تا وقتی از دست نرفته است اهمیت آن ادارک نمی شود: یکی جوانی و دیگری سلامتی "شیتان

والدین عفت پیشه کنند و نسبت به موضوع عفاف نگرش مثبت داشته باشند و در مواجهه با فرزندان خود عقیفانه رفتار کنند، فرزندان نیز از این رفتار الگو گرفته و با رفتار عقیفانه آشنا می شوند در چنین شرایطی می توان به فرزندان با تربیت دینی امیدوار بود، به همین خاطر که امام صادق (علیه السلام) می فرماید: خوشا به حال کسی که مادرش عقیف باشد (۲۷) اسلام نه فقط علاقه جنسی و آثار ناشی از آن را به هیچ وجه پلید نمی داند؛ بلکه با ریاضت در امور جنسی و تجرد و عزوبت نیز سخت مبارزه کرده، از دواج را مقدس شمرده و برای تنظیم و تعدیل این علاقه کوشش کرده است. پیشوایان دین، درباره احساس هویت جنسی و درک شیوه شایسته به کارگیری معیارهای نقش جنسی، از آغاز تولد تا دوران جوانی و بزرگسالی، در روند زندگی فردی و اجتماعی و تشکیل خانواده، رهنمودهای زیادی ارائه فرموده اند و در روایات بسیار، بر ارزشمندی ویژگی های هر یک از دو جنس در خدمت به یکدیگر تاکید شده و هر یک از افراد دو جنس را به پابندی به وظایف متناسب با مشخصات جنس خویش رهنمون ساخته اند.

ز) معرفت و رشد فکری: مطلب مهم دیگر ضرورت کسب معرفت و رشد فکری در دوره نوجوانی و جوانی از دیدگاه اسلامی است. یکی از سخنان امام صادق (علیه السلام) حاکی از آن است که نوجوانان و جوانان برای دستیابی به اهداف زندگی باید به جستجوی جهان بینی صحیح بپردازند و این امر مستلزم آن است که به آموختن دانش روی بیاورند. "لست احب ان اری الشَّابَّ منکم الا غادياً فی حالین: اما عالماً او متعلماً، فان لم يفعل فرط ... (۱۹). امیرالمومنین علی (علیه السلام) انسان فرزانه و شایسته را کسی می داند که به حل سه مساله درباره خود راه یافته باشد: ۱- از کجا آمده است؟ ۲- در کجاست؟ و ۳- به چه مقصدی راه می پوید؟ "رحم الله امرء اعد لنفسه و استعد لرمسه و علم من أين و فی أين و الی أين" از این سخن می توان دریافت که شناخت معنای زندگی و دستیابی به یک جهان بینی که پویایی زندگی و ادراک گذشته و حال و آینده و جهت گیری صحیح و واقع بینانه برای زندگی را در خود داشته باشد می تواند راه را برای حل مسائل گوناگون دیگری که پیش روی جوانان قرار می گیرد باز کند. امام مجتبی (علیه السلام) نیز فرموده اند: "علم چون نوری فرا راه جوان می تابد و رهگشا می شود" (۳۷) به نظر نمی رسد که برای جوانان کاری بهتر از فراگیری علوم و صنایع و هنرها وجود داشته باشد. هر قدر جامعه اهمیت بیشتری به علوم بدهد و انگیزه های بیشتری برای کسب علوم ایجاد کند، هم جوانان از سلامت فکری بهتری برخوردار خواهند شد و هم حاصل دانش اندوزی آنان جامعه را به اعتلای بیشتری خواهد رساند. جوانان، به طبیعت خود، پیشقدم تر از سایرین در انجام امور نیک هستند.

نتیجه گیری

دین اسلام توجه ویژه ای به خانواده و امر فرزند آوری و تربیت فرزندان دارد. تعالیم اسلام در این حوزه به دو بخش تقسیم می شود: برخی از تعالیم الهی در این باب مربوط به خود والدین است تا اخلاق و رفتار دین مدار و فاضلانه در ایشان به صورت ملکه درآید و برخی از آن آموزه ها شامل نحوه تربیت فرزندان در مراحل مختلف رشد می باشد. اگرچه معصومین (علیهم السلام) از تاثیرات

نیست. امیرالمومنین علی (علیه السلام) فرموده اند: ندانستن جوانان امری قابل قبول و دانش آنان محدود است. "جهل السَّبَاب معذور و علمه محصور" (۳۰) از این سخن می توان دریافت که نوجوانان و جوانان به دلیل تجارب ناکافی و محدودیت دانش و اطلاعات از فراز و نشیبهای زندگی مرتکب خطاهای نادانسته و ناخواسته ای می شوند که باید مورد قبول و گذشت بزرگسالان قرار گیرد. والدین دانا و دوراندیش، مربیان لایق و با تجربه و جامعه ای سالم و آینده نگر می تواند مشکلات جوانان را به حداقل برساند و از انحرافات جلوگیری کند. پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) خود در آیین تربیتی اش مظهر ملامیت و آسانگیری بود. خداوند در آیه ۱۵۲ سوره آل عمران فرستاده گرامی اش را با این راه و رسم تربیتی معرفی می کند و می فرماید: "فبما رحمة من الله لنت لهم و لو كنت فضلاً غلیظ القلب لانفضوا من حولک" پس به برکت رحمت الهی با آنان نرمخو شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می شدند.

ج) عدم سرزنش و ملامت: سرزنش نوجوانان و جوانان بسیار خطرناک است و آتش لجاجت آنها را شعله ور می کند. علی (علیه السلام) فرموده اند: زیاده روی در سرزنش و ملامت باعث افزایش لجاجت و سرکشی خواهد شد "الافراط فی الملامه یشب نیران اللجاجة" (۳۶) در مورد دیگری نیز می فرمایند: سرزنش را زیاد مکن چون کینه و دشمنی را بر می انگیزد. "لا تكثرن العتاب فانه یورث الضغینه و یدعو الی البغضاء" (۳۶) ایشان همچنین می فرمایند: تو را از اینکه پیوسته سرزنش کنی برحذر می دارم؛ زیرا سرزنش مکرر تو ناخواسته او را به گناه وادار کرده و او دیگر از سرزنش هم پروایی نخواهد داشت. "ایاک ان تکرر العتب، فان ذلك یغری بالذنب، و یهون العتب" (۳۶) در جای دیگری نیز می فرمایند: گناه و لغزش به طور طبیعی از جوانان سر می زند و شما باید موقعی که می خواهید جوانی را سرزنش کنید جایی هم برای خطای او باقی بگذارید، به طوری که سرزنش شما باعث سرکشی او نشود "اذا عاتبته الحدیث فاترک له موضعاً من ذنبه لئلا یحمله الاخراج علی المکاربه" (۲۶)

د) عدم یاس و ناامیدی: هرگز نباید در نوجوانان و جوانان، به دلیل اشتباهاتشان احساس گناه شدید و یاس ایجاد شود. اصولاً یاس و نومیدی نوعی از کفر است. در قرآن کریم می خوانیم: جز مردم کافر ناسپاس، کسی نباید از لطف خداوند مایوس شود "لا ییاس من روح الله الا القوم الکافرون" (یوسف / ۸۷) کسی که دچار نومیدی شود و احساس شکست کند تغییر و اصلاح او بسیار دشوار است. این یاس، همان طور که امام علی (علیه السلام) فرموده اند شخصیت فرد را درهم می شکند. "قتل القنوط صاحبه" (۳۴).

ه) انتخاب دوست مناسب: دوست مناسب در شکل گیری رفتار نوجوانان و جوانان سهم مهمی دارد و چه بسا یک دوست ناباب فرد را به جایی برساند که، آن طور که در قرآن کریم آمده است، خود را ملامت کند و با تاسف بگوید: وای بر من، ای کاش با فلان شخص دوستی نکرده بودم "یا ویلتی لیتنی لم اتخذ فلاناً خلیلاً" (فرقان / ۲۸)

و) عفت و نجابت: مسأله مهم دیگری که در تعالیم اسلامی به جوانان آموزش داده شده پرهیز از گناهان و حفظ عفت است. وقتی

Department of Educational Sciences, Imam Khomeini Educational and Research Institute (RA); 2001.

10. Ismaili, A, S, religious education and training, translated by Shahabuddin Meshaikehi Rad, Hoza and University; 2002.

11. Azad Aramaki, T, Sociological Theories, Tehran, Soroush Publications; 1989: p. 237.

12. Qaraati, M, Tafsir Noor, Tehran, Cultural Center of Lessons from the Qur'an; 2005.

13. Koleini, M. Y, Kafi, translated by Mustafavi, Tehran, Farhang Ahl al-Bayt (AS) publishing house; 2009: Volume 6, p 3.

14. Parvin, L. E., Personality Psychology, translated by Mohammad Jafar Javadi, Rasa Publishing House; 1996: p.15.

15. Saif, S, Theory of Family Growth, Tehran, Al-Zahra University Publications; 1990: p. 6.

16. Manadi, M, the effect of parents' parenting methods on the social and cultural personality of young people, Family and Research Quarterly; 2006: second year, number 2.

17. Tabarsi, H, Makarem al-Akhlaq, Beirut, Dar al-Vefagh; 1999: p. 233.

18. Nuri, H, Mustadrak al-Wasail and Mustanbat al-Masal, Qom, Al-Al-Bayt Institute, peace be upon them; 1987: Volume 2, p. 618. 652. Volume 5, p. 145.

19. Majlesi, M B, Bihar al-Anwar al-Jamaeh Leder al-Akhbar al-Imae al-Athar, Beirut, Al-Ofa Foundation; 1980: Volume 23, page 114. Volume 17, page 129. Volume 5, p 126. 170.

20. Har Ameli, M, al-Fusul al-Mashta fi Usul al-Aima, Qom, Institute of Islamic Education of Imam Reza (AS); 1989: Volume 5, p 126.

21. A group of writers with the efforts of Ayatollahi, Z, Morality in the family, Ma'arif Publishing House, Qom; 2013: 584.

22. Tabatabaei, M H, translation of Tafsir al-Mizan, translator Mohammad Bagher

مختلف محیطی بر روند تربیت کودکان تا مرحله جوانی آگاه بوده و درباره آنها نیز سخنان فراوانی بیان داشته‌اند ولی بیشترین سهم در پرورش و ساخت شخصیت فرزندان را مربوط به رفتار و تعلیمات تربیتی والدین می‌دانند. به همین جهت درتعالیم این دین آموزه‌های بسیار زیادی در حوزه خانواده و نحوه تربیت فرزندان توسط والدین وجود دارد که باید توسط والدین، به عنوان دستور دینی، برای ایجاد و پرورش نسلی که از هر جهت سالم، متدین و پیشرو هستند بکار گرفته شود. توجه به این تعالیم و انجام آنها باید بخش مهمی از اندیشه و سبک زندگی والدین گردد تا به علت استمرار، خاصیت تاثیرگذاری در فرزندان را داشته باشد. تربیت باید متناسب با حقیقت وجودی انسان باشد یعنی همان مقصدی که آدمی برای آن آفریده شده است. خانواده، اولین و مهم ترین نهاد اجتماعی است. جامعه‌ای که نهاد خانواده در آن سالم باشد و بتواند کارکردهای خود را درست انجام دهد، می‌تواند به راه و مسیری درست حرکت کند. جامعه سالم نیازمند افرادی سالم و با هویت اجتماعی و فردی مناسب است و این دو در نهاد خانواده و البته با مدیریت والدین بر اساس عقاید و البته سبک زندگی ایشان پی‌ریزی می‌شود.

References

The Holy Quran.

1. Mayer, F, History of Educational Philosophy, translated by Ali Asghar Fayaz, Tehran, Translation and Publishing Company; 1972: Volume 1, p 135.

2. Fatahi, S. H, with beauty and peace in the family, Qom, Ahmad Motahari Publications; 2001: p. 15.

3. Adib Ali, M, the way and method of education from the perspective of Imam Ali (a.s.), Manare Kitab Institute; 2001: p. 84.

4. Rafiei, B, Opinions of Muslim scholars on the basics of education, field and university research institute; 2003: p. 91.

5. Stotzel, J, social psychology, translated by Ali Mohammad Kardan, University of Tehran; 1997: p. 80.

6. Mesbah Yazdi, M. T, Philosophy of Ethics, Tehran, Ettelaat Publisher: 1998: Volume 1, pp. 169-168.

7. Nikzad, M, Generalities of Philosophy of Education and Training, Tehran, Kayhan Publications; 1997: p. 11.

8. Delshad Tehrani, M, Manzar Mehr (Basics of Education in Nahj al-Balagheh), Tehran, Darya Publications; 1993: p. 25.

9. Ozmon H, Kraver S. M., Philosophical foundations of education, translated by the

36. Mohammadi Ray Shahri, M, Mizan Al-Hikma, Qom, School of Islamic Education; 1989: Volume 8, p 546.
37. Al-Aemili al-Jabai, Z. al-D Ali bin Ahmad, (second martyr) Maniyat al-Murid fi Adaab al-Mufid and al-Mustafid, translated by Mohammad Baqir Saedi Khorasani, Tehran, Al-Maktabeh Al-Ulamiya al-Islamiya; Be ta: p. 10.
- Mousavi Hamadani, Islamic Publication Office, Qom; 2013: Volume 18, p 301.
23. Tabarsi, F, Jawame al-Jame, Qom, Islamic Publications Office; 2017.
24. Ghaemi, A, Mother's role in child education, Tehran, Amiri; 1988: p.154.
25. Mazaheri, H, Raising children according to Islam, 8th edition, Tehran, Islamic Propaganda Organization, International Publishing; 2009: p. 19.
26. Madaeni, E al-D, (Ibn Abi al-Hadid) Commentary on Nahj al-Balaghah, research by Muhammad Abulfazl Ibrahim, Cairo, Darahiya al-Kitab al-Arabi; 1958.
27. Heydari Naraghi, A. M, Risaleh al-Hoghoogh of Imam Sajjad (AS), Naraghi Commentary, 6th edition, Tehran, Mehdi Naraghi Publications; 2008: p. 422. 311.
28. Horre Amoli, M Al-Shi'a tools for learning Islamic issues, Qom, Al-Bayt Institute, peace be upon them; 1988: Volume 14, p 123.
29. Farid, M, Al-Hadith, educational traditions from the school of Ahl al-Bayt (PBUH), Islamic Culture Publishing House; 2008: Volume 1, p. 349.
30. Tamimi Amadi, A. W, Ghorar al-Hekam and Dor al-Kalam, Tehran University; 1988: p. 499. 372.
31. Harrani, A. M, Tohf al-oghool, translated by Jannati, Tehran, Amir Kabir; 1998: p. 126. 85. - 84.
32. Sobhi Saleh Nahj al-Balagha of Imam Ali, peace be upon him, Beirut, first edition, 2009: 393.
- 33- Mofid, Al-Irshad fi Marafat-e Hojajullah Ali al-Abad, first edition, Qom, Sheikh Mofid Congress; 1992: 141.
34. Khansari, S. J. al-D, Commentary on Ghorar al-Hekam and Dorar al-Kalem, Tehran University Publications; 1982: Volume 6, page 10.12. Volume 2, p 9.
35. Faiz al-Islam, S. A, Nahj al-Balagheh of Amir al-Mu'minin, peace be upon him, Tehran, Faghih Publications Institute; 2001: 1229.